

Ascendere historiam

Zbornik u čast Milana Kruheka

Biblioteka Hrvatska povjesnica – Zbornici radova

Nakladnik

Hrvatski institut za povijest
10000 Zagreb, Opatička 10
Telefon: +385-1-4851-721
Faks: +385-1-4851-721
Elektronska pošta: institut@isp.hr
<http://www.isp.hr>

Za nakladnika

Jasna Turkalj

Urednici

Marija Karbić
Hrvoje Kekez
Ana Novak
Zorislav Horvat

Recenzenti

Damir Matanović
Ivana Horbec

Lektura

Gordana Malnar

Prijevod sažetaka na engleski

Hrvoje Kekez

Grafičko oblikovanje

Marija Korotaj

Tisak

Intergrafika TTŽ d.o.o., Bistranska 19, Zagreb

Naklada

300 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 895119

ISBN 978-953-7840-38-9

Ni jedan dio ovoga zbornika radova ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji način reproducirati bez pisanog dopuštenja nakladnika.

Nakladnik i urednici Zbornika ne odgovaraju za navode i gledišta iznesena u pojedinim priložima.

Zahvaljujemo Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske na novčanoj potpori.

Ascendere historiam

Zbornik u čast Milana Kruheka

Priredili:
Marija Karbić, Hrvoje Kekez, Ana Novak i Zorislav Horvat

Hrvatski institut za povijest
Zagreb, 2014.

Nataša Štefanec

Osmanski zapovjednici i struktura osmanske i habsburške vojske na hrvatskom dijelu krajišta (prema špijunskim izvještajima iz 1570-ih)

Autorica prezentira odabrane špijunске izvještaje iz druge polovine 16. stoljeća koji govore o brojnosti osmanskih vojnih posada, rodovima osmanske vojske te zapovjednicima i djelatnim utvrdama spram Hrvatske krajine. Iznosi razloge zbog kojih su habsburški vojni uredi prikupljali slične izvještaje, analizira odnos osmanskih i habsburških vojnih potencijala na tom dijelu Krajine te upućuje na velike osmanske vojne prednosti zbog kojih su Habsburgovci morali reformirati i poboljšati svoje snage na Hrvatskoj krajini. Temeljne informacije iz izvještaja donosi u prijevodu, sistematizirane u obliku tablice, a u dodatku prilaže prijepis izvještaja pisanih na njemačkom jeziku.

Ključne riječi: Vojna krajina, špijunaža, 16. stoljeće, osmanska vojska, osmanski zapovjednici, osmanske utvrde, habsburška vojska

Uvod – kontekst nastanka spisa

Habsburški napori u organiziranju protuosmanske obrane od Jadranskoga mora do Transilvanije trajali su od 1520-ih, a u 1570-ima uslijedila je velika reorganizacija obrambenoga sustava. O organizaciji obrane vijećalo se na saborima nasljednih austrijskih zemalja, u dvorskim institucijama u Beču i u samim graničnim kraljevstvima. Vijećanja su kulminirala Bečkim savjetovanjem (kolovoz-rujan 1577.) te unutrašnjoaustrijskim saborom u Brucku na Muri (siječanj-ožujak 1578.). Posljednja dva velika okupljanja rezultirala su reorganizacijom sustava financiranja, opskrbe i naoružanja, rasporeda utvrda i kapetanija te donijela mnoge promjene u upravnoj strukturi i hijerarhiji Vojne krajine. Pokušalo se koordinirati obranu na svim razinama i u svim zemljama pod habsburškom vlašću. Pritom je na Bečkom savjetovanju naglasak bio na četiri ugarska odsjeka Krajine, a u Brucku se raspravljalo o Hrvatskoj i Slavonskoj krajini.

U Brucku je ustrojeno i novo Dvorsko ratno vijeće sa središtem u Grazu, koje se sastojalo od brojnih novih ili preuređenih ureda i službi na austrijskom i krajiškom prostoru. Gradačko vijeće preuzelo je upravu nad Slavonskom i Hrvatskom krajinom. U Beču i Grazu dogovoren je dugoročni plan financiranja obrane, ponajviše iz sredstava koja su prikupljali austrijski staleži. Nadvojvoda Ernest postavljen je na čelo obrane

četiriju ugarskih vojnokrajških odsjeka, a nadvojvoda Karlo na čelo obrane Hrvatske i Slavonske krajine. Ban je, kao glavni zapovjednik Banske krajine, u ovlastima izjednačen s glavnim zapovjednicima Hrvatske i Slavonske krajine, koji su u nadolazećim stoljećima najčešće bili plemići iz austrijskih zemalja. Ban je time izgubio vrhovne vojne ovlasti na Hrvatskoj i Slavonskoj krajini, protiv čega su hrvatsko-slavonski staleži u narednim desetljećima neuspješno prosvjedovali. Budući da su staleži Unutrašnje Austrije pristali izdvajati veća novčana sredstva od financijski oslabljenih hrvatsko-slavonskih staleža, priskrbili su si veći udio i utjecaj u krajiškoj upravi.

Na rasprave u Beč i Bruck pozvani su najznačajniji vojni stratezi i stručnjaci raznih profila, uglavnom iz dvorskih krugova, te predstavnici onih staleških grupacija koje su financijski najviše doprinosile obrani. Radilo se ponajprije o visokom plemstvu iz Češkoga Kraljevstva i inkorporiranih zemalja te nasljednih austrijskih zemalja. Ugarski, hrvatski i slavonski plemići i zapovjednici nisu pozvani, što je prouzročilo mnogo prosvjeda i nezadovoljstva. Ipak, rasprave su bile dobro pripremljene. Napokon, na njima se isprepletalo pitanje protuosmanske obrane i unutrašnjega političkog preustroja na cijelom srednjoeuropskom prostoru (pitanje političke moći protestantskih staleža, pozicioniranja u novom Dvorskom ratnom vijeću u Grazu i novonastajućim vojnim institucijama, nadzora i uprave nad golemim financijskim sredstvima predviđanima za obranu, mogućnosti zarade na vojnim poslovima itd.).¹

Zapisnici svjedoče o veoma dobroj obaviještenosti sudionika o stanju na Krajini te velikom trudu koji je uložen ne bi li se raspravili razni argumenti, oblikovala temeljna stajališta te izabrala primjerena i održiva rješenja. Pritom su do izražaja jasno došla politička raslojavanja (hijerarhijska, staleška, regionalna) među samim austrijskim staležima, koji su obrambena rješenja i političke dogovore pokušali finalizirati u skladu sa svojim brojnim partikularnim interesima.

Prikupljanje informacija o osmanskim potencijalima i definiranje habsburških strateških ciljeva

Za uspješnu raspravu o konsolidaciji obrane valjalo je ispuniti nekoliko preduvjeta. Prvo, utjecajni ljudi na bečkom dvoru i u bečkom Dvorskom ratnom vijeću smatrali su da je preduvjet za otvorenu, načelnu raspravu o preustroju Vojne krajine pozivanje stručnjaka i utjecajnih osoba, uz izbjegavanje lokalnih ugarskih, hrvatskih i slavonskih predstavnika, bez obzira na njihovo znanje i iskustvo. Naime, vladalo je uvjerenje da će potonji, ako dođu, inzistirati na svojim pojedinačnim interesima te tako onemogućiti

¹ Više o saboru unutrašnjoaustrijskih zemalja u Brucku na Muri 1578. u: Milan KRUHEK, *Krajiške tvorbe i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća* (Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1995), 270-375; Winfried SCHULZE, *Landesdefension und Staatsbildung. Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Territorialstaates (1564–1619)* (Wien – Graz – Köln: Böhlau, 1973); Artur STEINWENTER, "Die Übernahme der Grenzverteidigung in Kroatien durch den Beherscher Innerösterreichs (1578.)", *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 20 (1924), 43-59; Nataša ŠTEFANEK, *Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici* (Zagreb: Srednja Europa, 2011). Više o samom Bečkom savjetovanju u: ŠTEFANEK, *Država ili ne*, 142-159 i *passim*.

dogovor o cjelovitim strateškim rješenjima. Nadalje, preduvjet uspješne rasprave bila je potvrda načelne spremnosti austrijskih staleža na dugoročno izdvajanje financijskih sredstava koja bi omogućila sve predviđene (re)organizacijske zahvate. Iznimno važan preduvjet bila je dobra priprema savjetovanja u smislu prikupljanja svih potrebnih informacija s terena.

Za potrebe savjetovanja u Beču, svaki od šest glavnih zapovjednika krajiških odsjeka morao je poslati niz informacija s terena. Tražili su se detaljni uvidi u potrebe i probleme pojedinih krajiških odsjeka od Jadrana do Transilvanije u domeni opskrbe (potreba za namirnicama, platnom i sl.), naoružanja (popis raspoloživog hladnog i vatrenog oružja i municije, potrebe za novom opremom), suradnje s lokalnom vojskom i jedinicama na terenu, stanja utvrda (potrebe za obnavljanjem postojećih i osposobljavanjem novih utvrda) te u domeni brojnosti i dostatnosti plaćene i neplaćene vojske, njezine opremljenosti, zapošljavanja, plaćanja i slično. Diskutiralo se i o pronevjerama te načinima da se sustav što bolje uredi i konsolidira.²

Jedan od najvažnijih zahtjeva upućen glavnim zapovjednicima bio je da preko svojih špijuna ili doušnika osiguraju detaljne uvide u stanje vojske i utvrda na osmanskoj strani Krajine. Svaki je glavni zapovjednik trebao rekonstruirati stanje na sebi suprotstavljenom odsjeku te ga što hitnije poslati u Beč. Inzistiralo se na sustavnosti podataka i što preciznijem uvidu u stanje na osmanskoj Krajini.

Dobavljanje informacija s terena bilo je i prije 1570-ih jedan od najvažnijih zadataka vojnih zapovjednika na Krajini, ali i jačih hrvatskih i slavonskih plemića koji su imali vojnike ili bili na "austrijskoj" plaći, poput Zrinskih. Zapovjednici su imali mrežu uhoda, odnosno informatora, koji su posredovali informacije o okupljanju i brojnosti osmanske vojske te osmanskim ofenzivnim planovima. Tako su se mogli pravovremeno pripremiti za napade ili organizirati protunapade. Doušnike i obavijesti plaćalo se i iz redovnoga krajiškog proračuna.³ Hrvatski i slavonski plemići imali su svoje privatne obavještajne mreže, a obavijesti su dijelili s ostalim krajiškim časnicima. Sve bi vijesti, posebno razvojem krajiške poštanske službe, završavale u uredima bečkoga Dvorskoga vijeća, odnosno u središnjim pokrajinskim uredima Štajerske i Kranjske (poslije Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu). Velik nedostatak u Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu bilo je nepostojanje sličnog, stalnog, središnjeg ureda u kojem bi se prikupljale takve obavijesti.

² Protokol Bečkog savjetovanja: Beč, Kriegsarchiv, Alte Feldakten (dalje: KA-AFA), 1577-13-2, 1r-368r.

³ Primjerice, vojni proračun Hrvatske krajine iz 1576. predviđa potrošnju od 100 rajnskih guldena mjesečno za tajne vijesti, odnosno dobavljače informacija (*Gehaime Khundtschafften*), isto kao i vojni proračun iz 1578. godine. To je bila uobičajena i prilično visoka stavka koju je na raspolaganju imao glavni zapovjednik Hrvatske krajine. KA-AFA-1576-12-2; KA-AFA-1578-3-2. Isto se nastavlja i u 17. stoljeću. O obavještajnoj i poštanskoj službi više u: Josip ŽONTAR, *Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973); ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 200, 284-288 i *passim*; Andrej HOZJAN, "Die ersten steirischen Kundschafter und Postbeförderer: Spionage, Kontraspionage und Feldpost der Grazer Behörden zwischen 1538 und 1606.", *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs* 48 (1998), 237-279.

Opisani se sustav informanata koristio i 1577. jer, osim funkcionalnoga uređivanja habsburškoga dijela Krajine, Osmanlijama je valjalo suprotstaviti dovoljno vojske i naoružanja, a vojne je potencijale trebalo strateški rasporediti u najbolje pozicionirane utvrde, ovisno o osmanskim snagama na suprotnoj strani.

Već od početka 1570-ih bilo je jasno (što je tijekom spomenutih savjetovanja i izrijekom potvrđeno) da će se habsburška strategija i dalje temeljiti na obrambenom ratu. Procijenjeno je da trenutačno nema dovoljno sredstava za ofenzivni rat (možda tek za pokojnu veću vojnu akciju).⁴ U takvoj situaciji austrijskim zapovjednicima nije bilo na umu vraćati osvojene dijelove Ugarskoga (pa tako i Hrvatsko-slavonskoga) Kraljevstva, nego što bolje utvrditi i održavati jednu obrambenu tampon-zonu. Koje će utvrde biti obnovljene i bolje posjednute, kao i koji će dijelovi prostora biti bolje branjeni, ovisilo je ponajprije o osmanskim snagama s druge strane, a ne o potrebi vraćanja terena.⁵

Lokalnim hrvatsko-slavonskim plemićima takva strategija uglavnom nije odgovarala – nije se usmjeravala k oslobađanju teritorija i konsolidirala je granicu na njihovim posjedima. Hrvatsko je i slavonsko plemstvo prosvjedovalo, ali zbog financijske i političke nemoći te s obzirom na velika austrijska ulaganja prosvjedi nisu rezultirali promjenom habsburške i unutrašnjoaustrijske strategije.⁶ Vojna je krajina nakon 1578. desetljećima funkcionirala na temeljima postavljenima u Brucku.

Osmanska vojska spram Hrvatske krajine: brojnost i stanje

U drugoj polovini 1577. glavni zapovjednici na ugarskim krajinama te na Hrvatskoj i Slavonskoj krajini pripremali su i u Beč slali dokumente i izvještaje, koji su preko Dvorskoga ratnog vijeća prosljeđivani caru, a zatim i nadvojvodama. Car je smatrao da su pristigla “mišljenja veoma važna jer glavni zapovjednici na Krajini neće osobno prisustvovati savjetovanju zbog njegove ekskluzivnosti, a tijekom savjetovanja neće biti vremena dopisivati se”.⁷

Nadvojvoda Ernest naložio je u drugoj polovini lipnja glavnomu zapovjedniku Hrvatske krajine Hansu von Auerspergu⁸ da prikupi informacije o stanju na osmanskoj

⁴ O strategiji obrambenoga rata u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 273-288.

⁵ To je stav naslijeđen iz ranijih vremena, u vezi s kojim je procijenjeno da ga se i dalje valja držati. Vidi primjerice Lenkovičev izvještaj iz 1563. u: KRUHEK, *Krajiške utorde*, 185-197.

⁶ Slična je situacija trajala do daleko u 17. stoljeće i izazivala nebrojene frustracije domaćega plemstva, kulminirajući uključivanjem Zrinskih i Frankopana u velikašku urotu. Taj upečatljiv protest ugarskih i hrvatskih velikaša ipak nije naišao na odaziv širih grupacija plemstva i društvenih skupina u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, kao ni na odaziv crkvenih krugova, a za dio uključenih magnata završio je tragično. Utjecaj austrijskih staleža i Dvora na krajinama i u Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu proširen je i konsolidiran, kao i njihov utjecaj na sve reguliranijoj Vojnoj krajini.

⁷ KA-AFA-1577-3-1.

⁸ Pripadnik utjecajne kranjske obitelji Auersperg, koja je u 16. stoljeću dala brojne važne glavne zapovjednike Hrvatske krajine, Hans von Auersperg bio je glavni zapovjednik od 1575. (samostalno od 1576.) do 1578. godine. Na položaju je naslijedio Herberta von Auersperga, koji je poginuo u čuvenoj bitci kod Budačkog 1575. godine. U idućih 20 godina Hansa su na Hrvatskoj krajini naslijedili i Weikhardt i

strani Krajine.⁹ Ovaj se odmah upustio u posao, što je rezultiralo dvama popisima. Prvi popis "turskih mjesta i utvrda koji se nalaze ispred i u blizini Hrvatske krajine te njihovih glavara i zapovjednika" odaslao je u Beč "nekoliko dana prije drugog popisa".¹⁰ Drugi popis "turskih posjednutih utvrda koje se nalaze uz Hrvatsku krajinu... od mora do vode koja se zove Sava", njihovih zapovjednika te broja pješaka i konjanika koji u njima služe odaslao je 6. srpnja 1577. iz Steničnjaka, poprativši ga kraćim pismom nadvojvodi Ernestu.¹¹ U arhivskom fondu Dvorskoga ratnog vijeća u Beču oba su popisa uz to popratno pismo.¹²

Prvi spis donosi aproksimativne podatke i nije toliko detaljan. Sastavljen je, kao što i sam zapovjednik konstatira, u brzini. Nezadovoljan obavljenim, Hans von Auersperg uzeo je još malo vremena i dublje istražio stanje na osmanskoj strani te niz novih i preciznijih informacija kompilirao u drugi, opširniji spis.

Oba spisa donose imena zapovjednika utvrda i pojedinih četa na osmanskoj strani Krajine, često uz prezimena osmanskih zapovjednika, što je posebno dragocjeno za njihovu identifikaciju. Spominju se prezimena Kardašević, Kovačević, Brdarić, Vojniković, Piliković/Biliković, Fajtović, ali i lokalni vojvode, primjerice Mile Gologlavica i Cvitašin. Imenom se spominju i brojni drugi zapovjednici (vidi tablicu 1 i transkripte dokumenata u Dodatku). Popisi spominju i rodbinske veze osmanskih zapovjednika, pa tako i Hasan-agu, sina Sulejman-age u Krupi, braću Malkoč-agu i Ala-agu u Buniću itd. Doznajemo kojim su rodovima plaćene vojske utvrde posjednute te koliko vojnika ima u pojedinoj četi. Uz niz lokacija spominje se prisutnost neplaćene vojske u blizini, a ponekad se daje i procjena o broju neplaćenih vojnika i području na kojem žive. Doznajemo koji se dijelovi osmanskoga teritorija smatraju pravom Krajinom (*gränizen*), a koji dijelovima unutrašnjega (ne-krajiškoga) osmanskog teritorija (*in der Türkhen Vollem Lanndt*).

Andree (Andreas) Auersperg, a u 17. stoljeću obitelj je dala dva glavna zapovjednika, Herberta i Franza Karla. Paul von RADICS, *Herbard VIII. Freiherr zu Auersperg (1528–1575), ein krainischer Held und Staatsman* (Beč: Wilhelm Braumüller, 1862); Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata 5* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1973), *passim*; ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 201-202; Miha PREINFALK, "Auerspergi in njihove povezave s Hrvaško", *Povijesni prilozi* 24 (2005), br. 29, 79-99.

⁹ Slične su naloge dobili i ostali glavni zapovjednici. Uz ovdje razmatrane izvještaje i popise Hansa von Auersperga, izvještaj o osmanskoj vojsci naspram Slavonske krajine poslao je Veit von Hallegg u lipnju 1577. iz Varaždina: KA-AFA-1577-6-3; KA-AFA-1577-6-ad3-Litt: a; KA-AFA-1577-5-ad5-Litt: a. Izvještaj o osmanskoj vojsci u okolici Kaniže, naspram Krajine od Drave do Balatona iz svibnja 1577. godine (KA-AFA-1577-5-ad5-Litt: a) analiziran je u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 412-425. Izvještaje o osmanskoj vojsci u Budimskom i Temišvarskom pašaluku početkom srpnja 1577. poslao je Hans Rueber iz Košica (Kassa, Cassovia): KA-AFA-1577-7-2; KA-AFA-1577-7-ad2-Litt: a. Neke izvještaje o stanju osmanske vojske vidi u: Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici Hrvatske krajine. Knjiga 1. Od godine 1409. do 1610.* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1884), 44-48.

¹⁰ KA-AFA-1577-ad1-Litt: a.

¹¹ KA-AFA-1577-ad1-Litt: b.

¹² KA-AFA-1577-7-1.

U tablici koju donosim usporedno navodim sumarne podatke iz oba spisa. Informacije iz dva popisa nisu sasvim podudarne. Napominjem da je Hans von Auersperg smatrao svoj drugi popis boljim i detaljnijim od prvoga.

Dakako, moguće je postaviti pitanje relevantnosti prikupljenih podataka, odnosno upitati se u kojoj mjeri podaci odražavaju stvarno stanje na terenu. Smatram, kao što je to učinila i tadašnja krajiška uprava, da su ponuđene informacije relevantne i da dovoljno pouzdano (iako ne savršeno) odražavaju brojnost različitih rodova osmanske vojske na području spram Hrvatske krajine. Nadalje, smatram da su podaci o osmanskim zapovjednicima relevantni jer su habsburški krajiški oficiri i inače bili dobro upoznati s imenovanjima i smjenama osmanskoga zapovjednog kadra, a u historiografiji je opće potvrđena činjenica da su kršćanski i osmanski zapovjednici održavali više-manje stalnu međusobnu komunikaciju.

Tablica 1. Osmanske utvrde spram Hrvatske krajine 1577. godine

Mjesto ili utvrda	Prvi popis Hansa von Auersperga ¹³	Drugi popis Hansa von Auersperga ¹⁴
		<i>Područje Mustafa-bega iz Hlijevna/Livna (napominje se da Primorska krajina uz Dalmaciju pripada Mlečanima)</i>
Udbina	- 300 konja (Baraković/50, Al-aga/100, Brdarić Hasan-aga/50, Mehmet-aga/100 - preko 500 pješaka, od toga 400 plaćenih (Malkoč harambaša/100, Mehmet-aga/100, Čuvan-aga/200) i 100 neplaćenih	- zapovjednik utvrde Čievan-aga ¹⁵ - 280 konja (Al-aga Kardašević/60, Hasan-aga Brdarić/70 + 100 nakon osvajanja Like, Osman-aga Barakovićev sin/50) - 270 plaćenih pješaka (sâm Čievan-aga/100 janjičara ili strijelaca, Malkoč harambaša/30, Azap-aga/70, Mehmet-aga/70) - 30 neplaćenih pješaka koji ne trebaju posebnog zapovjednika
Bunić	- 100 konja (Mavković-aga, Ali-aga) - 100 pješaka (Mehmet-aga, Hajdar-aga, Ibrahim-aga)	- zapovjednik utvrde i vojske <i>Burggraf</i> Muhamed-aga - 120 konja (braća Malkoč-aga/60 i Ala-aga/60) - 120 janjičara (<i>Burggraf</i> Muhamed-aga/70, Ibrahim-aga/50) - 30 martoloza

¹³ KA-AFA-1577-ad1-Litt: a.

¹⁴ KA-AFA-1577-ad1-Litt: b.

¹⁵ Imena u tablici simplificirana su radi lakšega praćenja, i to prijevodom s njemačkoga (gotičkoga) pisma u današnje hrvatsko latinično pismo. Pritom bi povjesničari tek trebali dogovoriti standarde za pisanje imena. Napominjem da je njemački pisar u istom spisu znao isto ime napisati na više načina, što je vidljivo iz transkripta u dodatku. Zahvaljujem kolegici Korneliji Jurin Starčević, koja mi je pomogla upućujući me na današnje turske varijante imena spomenutih u spisu, primjerice, sugerirajući da bi Tschuuan Aga, odnosno Chieuan aga, iz Udbine (budući da se, čini se, radi o istoj osobi) mogao biti Čejvan (Keyvan). Jusup i Jusuf iz Vranograča također su vjerojatno ista osoba. Tu su i neka druga imena za koja kolegica Jurin Starčević napominje da se u hrvatskoj tradiciji pišu drugačije nego u turskoj, kao Hajdar/Haydar. Mem-aga je vjerojatno Memi-aga, a Bal-aga Bali-aga itd. Veći dio imena iz popisa uobičajen je na Bosanskom krajištu. Dijelom se radi o islamiziranim starosjediocima (na što upućuju i prezimena). Ipak, imena kao Šahbas, Šahman, Vahadur, Velihtan ili Velehtan upućuju na vjerojatno srednjoistočno azijsko podrijetlo ljudi u osmanskoj krajiškoj nomenklaturi spram Hrvatske krajine.

Mjesto ili utvrda	Prvi popis Hansa von Auersperga ¹³	Drugi popis Hansa von Auersperga ¹⁴
Ostrovica	- 60 konja (Ibrahim-aga) - 150 pješaka (Mehmet-aga/50, Haraslan-aga/50, Sulejman-aga/50)	- zapovjednik utvrde Mehmet-aga Kovačević - 30 konja (Ibrahim-aga) - 30 pješaka i 30 martoloza (Ali harambaša)
Boričevac	- 70 konja (Ibrahim-aga) - 100 pješaka (Hasan-aga, Hasan harambaša)	- zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Ibrahim-aga - 40 konja (Ibrahim-aga Vojniković) - 150 plaćenih i neplaćenih pješaka (Hasan-aga, Hasan harambaša)
Vranograč	- 60 konja (Mustafa-aga) - 150 pješaka (Jusuf-aga, Šahman-aga, Mustafa-aga)	- zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Jusup-aga - c. 200 konja i pješaka (Šahman-aga, Mustafa-aga Piliković/Biliković)
Kamengrad, Srb, Unac	Kamengrad i Srb duboko su u turskoj unutrašnjosti. Kraj je jako dobro posjednut Turcima i Vlasima, ima više neplaćenih konja i pješaka nego plaćenih.	Srb i Unac – iz cijelog ovog kraja može uskočiti preko 500 pješaka a da zemlja još uvijek ostane dobro posjednuta. Svi zajedno imaju jednog jedinog vojvodu.
Bjelaj	U spisu stoji da se “trenutačno o njemu ne zna mnogo, osim da ondje ima mnogo sela i kuća te da je jako dobro posjednut Turcima i Vlasima”.	Isto se odnosi i na Bjelaj i okolicu. - preko 500 pješaka (Mehmet-aga, Murat-aga)
		Područje i krajina Ferhat-bega od Bosne (uključujući Liku)
Krupa	- 300 konja (Mustafa-aga, Hasan-aga, Mehmet-aga, četvrti nepoznat) - 400 pješaka (Behram-aga, drugi nepoznati)	- zapovjednik utvrde i sve vojske je dizdar ili <i>Burggraf</i> Behram-aga - ima 52 drabanta ili pješaka za zaštitu utvrde (sâm Behram-aga) - 60 konja (Hasan-aga, sin Sulejman-aga) - 100 pješaka i 40 martoloza (zapovjednici su im tek postavljeni s promjenama koje su se dogodile nakon zaposjedanja Bužima i Cazina te su im imena još nepoznata)
Cazin	- 50 konja (Mustafa-aga) - 130 pješaka (Undak-aga, Džafer-aga, Veli-aga)	- zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Veli-Čehaja - 40 drabanata ili zaštitnika vrata nalazi se u utvrdi (sâm Veli-Čehaja) - 50 konja (Deli Mustafa-aga) - 40 martoloza (Safir-aga) - 40 azapa ili pješaka (Budak-aga)
Bužim	- 50 konja (Mustafa-aga) - 130 pješaka (Sulejman-aga, Kasaper-aga, Ehen-aga)	- zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Sulejman-aga - 80 janjičara (sâm Sulejman-aga) - 40 konja (Mustafa-aga) - 40 martoloza (Ehen-aga) - 40 azapa (Kasafer-aga) - ako uredba pojačanje ili jača zaštita, iz Kamengrada dolazi 40 konja (Mustafa-aga Fajtović/20 i Vahadur-aga/20)

Mjesto ili utvrda	Prvi popis Hansa von Auersperga ¹³	Drugi popis Hansa von Auersperga ¹⁴
Novi Novigrad	<ul style="list-style-type: none"> - zapovjednik Novigrada je Velihtan-aga - c. 200 konja ili više - c. 200 pješaka ili više - kraj dobro posjednut Vlasima i Turcima 	<ul style="list-style-type: none"> - zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Marša-aga - 80 drabanata ili janjičara (sâm Marša-aga) - 65 konja (Velehtan-aga/35, Vel-aga/30) - 65 azapa (Mustafa-aga/30, Ibrahim-aga/35) - 80 martoloza (Mile Gologlavica/40, Cvitašin/40)
Kostajnica	<ul style="list-style-type: none"> - 400 konja (Mem-aga, Ala-aga, Šaban-aga, Osman-aga) - 200 pješaka (Mem-aga) - 50 martoloza (Osman-aga) 	<ul style="list-style-type: none"> - zapovjednik ove glavne utvrde je <i>Burggraf</i> Šaban-aga - 70 ili 80 drabanata (sâm Šaban-aga) - 70 konja (Bal-aga) - preko 600 neplaćenih konja, a na pucanj bi za sat vremena iz okolice moglo priskočiti 1000 konja a da zemlja ne ostane pusta - 150 azapa ili pješaka (Mem-aga), od kojih gotovo svi drže konje i vodom dovoze ili odvoze provijant i druge potrepštine - c. 40 martoloza (Osman-aga)
Dubica		<ul style="list-style-type: none"> - zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Mustafa-aga - 40 drabanata (sâm Mustafa-aga) - 50 konja (Mehmed-aga) - 50 azapa (Mem-aga), od kojih mu je ove godine 10 oduzeto
Jasenovac		<ul style="list-style-type: none"> - zapovjednik utvrde je <i>Burggraf</i> Kurt-aga - 50 drabanata (sâm Kurt-aga) - konje se ondje ne drži - 50 azapa (Husein-aga) - 40 martoloza (Šahbas-aga)
Gradiška		- c. 400 plaćenih pješaka i konja (ne znaju se imena njihovih aga)
Srb, Unac, Bjelaj i Lužac	<ul style="list-style-type: none"> - vidi pod "Kamengrad, Srb, Unac" - vidi pod "Bjelaj" 	Krajeve oko Srba, Unca, Bjelaja i Lušca ne može se više ubrojiti u Krajinu jer se nalaze duboko u turskoj zemlji i udaljeni su od granice. Oni su toliko dobro posjednuti i naseljeni Turcima i Vlasima da iz tog kraja, u slučaju nužde, Turcima u pomoć može doći značajna i brojna potpora u konjici i pješaštvu.

Ako zbrojimo podatke iz drugog, detaljnijeg popisa, dobivamo sljedeću, naravno aproksimativnu, strukturu osmanske vojske spram Hrvatske krajine.¹⁶ Na području Mustafa-bega iz Livna popisano je oko 610 plaćenih konja i oko 680 plaćenih pješaka (oko 500 plaćenih pješaka, 120 janjičara i 60 martoloza), a na području Krajine

¹⁶ Budući da popis u nekim trenucima ne razdvaja dovoljno jasno popisne kategorije (npr. "oko 200 konja i pješaka" u Vranograču), proračun koji sam napravila također je aproksimativan, ali smatram da je dovoljno relevantan i informativan.

pod zapovjedništvom Ferhat-bega od Bosne oko 575 plaćenih konja i oko 1377 plaćenih pješaka (oko 412 drabanata/pješaka/zaštitnika vrata ili janjičara, oko 280 martoloza, oko 685 azapa ili pješaka). Ukupno to čini 1185 plaćenih konja i 2057 plaćenih pješaka, odnosno 3242 plaćena vojnika.

Tomu treba pribrojiti činjenicu da Auerspergov popis izrijekom spominje više od 1600 osmanskih neplaćenih konja i više od 1100 osmanskih neplaćenih pješaka te još tisuće konjanika i pješaka iz dubljega teritorija oko Kamengrada, Srba, Unca, Bjelaja i Lušca. Hans von Auersperg tvrdi da bi se neplaćeni vojnici mogli skupiti brzo i efikasno a da pritom krajevi iz kojih su došli još uvijek ostanu dobro branjeni i napućeni. Takve su izjave, kao što ću pokazati u nastavku, silno brinule habsburšku stranu.

Što se tiče habsburških neplaćenih vojnika, kompilacijom podataka iz više izvora 16. stoljeća moguće je zaključiti da se i na Hrvatskoj i na Slavonskoj krajini moglo okupiti više tisuća, a u 17. stoljeću čak i do šest tisuća neplaćenih vojnika. U 16. stoljeću oni su se u vremenima primirja, kada nije bilo većega ratnog plijena, snalazili pljačkom, kontrabandom, stočarstvom i slično. Krajiška je uprava najčešće nekim manjim mjesečnim iznosima plaćala njihove predvodnike i tako držala pod nadzorom cijele skupine.¹⁷ Ipak, tek od 1580-ih počelo se u većoj mjeri organizirati, strateški iskorištavati i kontrolirati potencijal neplaćenih vojnika na habsburškoj strani Krajine.

Korištenje informacija o osmanskim snagama za potrebe reorganiziranja Hrvatske krajine

Prema podacima koji se nalaze u Dvorskom ratnom arhivu u Beču, dosad su u historiografiji relativno dobro prezentirani vojni troškovi Habsburgovaca na Krajini od Jadrana do Erdelja u 16. stoljeću.¹⁸ Na osnovi detaljnih serija podataka o stanju vojske

¹⁷ Habsburški vojni proračuni spominju "brojne neplaćene pješake kod Senja" koji mogu poslužiti u slučaju nužde. KA-AFA-1576-12-2, 5v. Još 1559. i 1564. plaća se na taj način takozvane uskočke glavare u središtu Hrvatske krajine. KA-AFA-1559-7-ad7; KA-AFA-1565-1-ad2-Litt: d. Više u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 403-404. Vidi i Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva 1* (Zagreb: Naprijed, 1997), 108-111; Sanja LAZANIN – Nataša ŠTEFANEC, "Habsburg Military Conscription and Changing Realities of the Triplex Confinium (16th-18th Centuries)", u: Drago Roksandić – Nataša Štefanec (ur.), *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, CEU History Department Working Paper, Series 4 (Budimpešta, 2000), 91-116, posebno 102-103.

¹⁸ Radoslav LOPAŠIĆ, "Prilozi za poviest Hrvatske iz XVI. i XVII. vieka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu", *Starine JAZU* 19 (1887), 1-80, posebno 33-37 (1572.); Johann LOSERTH, *Innerösterreich und die militärischen Maßnahmen gegen die Türken im 16. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Landesdefension und die Reichshilfe* (Graz: Styria Verlag, 1934); KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, 80-84, posebno 81; Géza PÁLFFY, "The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (up to the Early Eighteenth Century)", u: Géza Dávid – Pál Fodor (ur.), *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest* (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2000), 3-69; Géza PÁLFFY, "Die Preis für die Verteidigung der Habsburgermonarchie: Die Kosten der Türkenabwehr in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts", u: Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher (ur.), *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert* (München: R. Oldenbourg Verlag, 2003), 20-44, posebno 27 (tablica). Tablica s ukupnim iznosima habsburških vojnih troškova od 1556. do 1582. u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 345-346.

na habsburškoj Krajini, koje su iz godine u godinu generirale te u dvorska ratna vijeća u Beč i Graz dostavljale vojnokrajiške vlasti, rekonstruirani su i raspored i brojnost vojske (po rodovima) na Hrvatskoj krajini u 16. stoljeću.

Tablica 2. Plaćena habsburška vojska na Hrvatskoj krajini (1564. – 1579.).¹⁹

Godina	Ukupno vojnika	Konjanici (s poštanskim konjima)	Udio konjanika
1564.	3149	705	22%
1573.	2762	531	19%
1576.	2916	680	23%
1577.	2758	531	19%
1577. – prijedlog	4316	1258	29%
1578.	2455	807	32%
1579.	2485	750	30%

Tablica 3. Plaćena osmanska vojska prema popisu Hansa von Auersperga (1577.).²⁰

Godina	Ukupno vojnika	Konjanici	Udio konjanika
1577.	3242	oko 1185	36,5%

Ako usporedimo razmatrane podatke o brojnosti osmanske vojske s popisima habsburške vojske, dolazimo do zaključka da ukupan broj osmanskih i kršćanskih plaćenih vojnika nije bio toliko drastično različit, iako je prednost, nedvojbeno, bila na osmanskoj strani. Na osnovi spomenutih podataka moguće je izvesti i sljedeću analizu habsburških vojnih potencijala i strategije na Hrvatskoj krajini.

Sudionici rasprave u Beču 1577. primili su i proučili špijunske izvještaje o broju i rasporedu osmanskih vojnika spram svakog odsjeka Krajine od Erdelja do Jadrana.²¹ Spoznaje o brojnosti i nadmoći osmanske plaćene (ali i neplaćene) vojske izazvale su mnogo nemira i odmah su se počela tražiti rješenja. Sve su dotadašnje gubitke izrijekom pripisali nedostatnom broju vojnika i njihovu neredovitu plaćanju.²² Predložena su znatna povećanja u broju utvrda i vojnika te da se vojnike redom smjesti u utvrde i obveže na stalnu službu, što se dotad nije dosljedno primjenjivalo. Povećanje broja utvrda i vojnika evidentno je u njihovu prijedlogu novoga vojnog proračuna iz 1577.

¹⁹ Detaljno stanje vojske na Hrvatskoj krajini na osnovi originalnih vojnih proračuna iz 1559., 1564., 1573., 1576., 1577. i 1578. te utrošak novca na pojedinom odsjeku Krajine u drugoj polovini 16. stoljeća objavljeni su u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 465-487, 345-346. Odabrani vojni proračuni od 16. do 18. stoljeća u: LAZANIN – ŠTEFANEC, "Habsburg Military Conscription", 91-116, posebno 107-116. Stanje vojske na Slavonskoj krajini na osnovi originalnih vojnih proračuna iz 1554., 1565., 1577. i 1578. te na Krajini između Drave i Balatona 1576. i 1577. vidi u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 488-494. Vojni proračun iz 1579. u: LOPAŠIĆ, *Spomenici*, 76-80.

²⁰ Aproximativni proračun prema: KA-AFA-1577-ad1-Litt: b.

²¹ Vidi bilj. 2 i 7.

²² KA-AFA-1577-13-2, 73r-79v.

(vidi gore), koji ipak nije stupio na snagu, dijelom zbog nedostatka sredstava, dijelom zbog nekih alternativnih poteza koje su se poduzeli.

Broj vojnika naizgled je smanjen u proračunima iz 1578. i 1579., ali treba uzeti u obzir da je to, barem dijelom, bila i posljedica pada Pounja krajem 1577. godine. Naime, iako su Osmanlije zauzeli Dubicu 1537., a Kostajnicu i Novi 1556. (čime je Una od Jasenovca do Novog došla pod osmansku kontrolu²³), treba imati na umu da je cijelo Pounje izgubljeno tek krajem 1577., odnosno u prvim danima 1578. godine. Niz pounjskih, uglavnom zrinskih, utvrda i njihovih posada ostalo je od toga vremena izvan vojnih proračuna i platnih lista, a obrambena je crta prebačena dublje u kršćanski prostor, s Une na Kupu i Glinu. Stare i nove utvrde osposobljavane na Kupi i Glini bile su u ingerenciji bana i Zagrebačkoga kaptola te je time još snažnije etabliran jedan manji odsjek Krajine između Hrvatske i Slavonske krajine, tzv. Banska krajina.²⁴ Dakle, nije se radilo toliko o smanjenju broja plaćenih vojnika koliko o financijskom i brojčanom regrupiranju na kršćanskoj strani.

Na osnovi tih podataka i preostalih spisa možemo zaključiti i sljedeće. Konjica je u krajiškom ratovanju 16. i dobrog dijela 17. stoljeća bila važan potencijal i na osmanskoj i na kršćanskoj strani. Razdoblje je to u kojem još ne dolaze do izražaja europske tendencije, poznate iz teorija o vojnoj revoluciji, o smanjenju broja konjanika na račun dobro naoružanih pješaka.

Uvidom u špijunske izvještaje habsburški su ratni savjetnici u Beču shvatili koliko kršćanska strana zaostaje u ukupnom broju plaćenih konjanika. Do toga vremena udio konjanika u habsburškoj vojsci na Hrvatskoj krajini bio je oko 20%; s reformama je porastao na oko 30%. Dakle, omjeri u snazi plaćene vojske donekle su uravnoteženi uzimanjem u službu dodatnih, prilično skupih konjanika, čime se približilo osmanskomu udjelu plaćene konjice od oko 36%.

Povećanje konjice bilo je znatan financijski teret, ali i nužna mjera. Ona neće biti trajno rješenje, ali je u tim desetljećima imala svoje opravdanje. Nije se išlo u daljnje znatnije povećanje ukupnog broja plaćenih vojnika, pogotovo ne u veliko povećanje predloženo na savjetovanju u Beču. Osim povećanjem konjice i prebacivanjem manjega dijela odgovornosti na Bansku krajinu, slabosti habsburškoga sustava korigirane su i trima opsežnim mjerama.

²³ Vidi Milan KRUHEK, "Kostajnica u protuturskim ratovima od 16. do 18. stoljeća", u: Marija Krupić (ur.), *Hrvatska Kostajnica 1240.–2000.* (Hrvatska Kostajnica – Zagreb: Grad Hrvatska Kostajnica – Hrvatski institut za povijest, 2002), 61-74; KRUHEK, *Krajiške utvrde*, 122-140. Veliki okršaji oko Krupe, uz rušenje mostova na Uni, odvijali su se i polovinom 1560-ih. ŠTEFANEK, *Država ili ne*, 140-141. Dramatičan pad preostale pounjske obrambene crte i zrinskih posjeda u Pounju odvija se tijekom sabora u Brucku na Muri, što je znatno utjecalo na uspješnost pregovora između unutrašnjoaustrijskih staleža i nadvojvode u Brucku. O Bihačkoj kapetaniji i borbama za Unu vidi i Radoslav LOPAŠIĆ, *Bihać i bihačka krajina* (Zagreb: Matica hrvatska, 1890).

²⁴ Vidi u: Milan KRUHEK, "Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI i XVII stoljeća", u: Dragutin Pavličević (ur.), *Vojna krajina. Povijesni pregled, historiografija, rasprave* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984), 215-258. Vidi i KRUHEK, *Krajiške utvrde*, 122-140, 141-269, *passim*; Radoslav LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane* (Zagreb: Matica hrvatska, 1895).

Prva je bila gradnja i poboljšanje utvrda, prije svega gradnja Karlovca, koji je trebao biti efikasna prepreka većim osmanskim upadima. U tome se u velikoj mjeri i uspjelo.²⁵

Drugo, počelo se sustavno razvijati sustav neplaćene vojske, odnosno planirano pozivati Vlahe i krajiško stanovništvo s osmanske na habsburšku stranu Krajine, namirujući ih u zemlji ili im dajući povlastice pri naseljavanju. Ta je strategija nadoknađivala manjak plaćenih vojnika, a bila je itekako važna i u svjetlu Auerspergova izvještaja o brojnim tisućama Vlaha koji naseljavaju "turske" krajeve i u svakom su trenutku spremni priskočiti u pomoć a da bitno ne naruše obrambenu moć krajeva iz kojih dolaze. To obilje ljudstva na osmanskoj strani, a posebno brojnih Vlaha o kojima su izvještavali krajiški zapovjednici, postalo je mamac za habsburšku stranu. Ubrzo se počelo uspješno prebacivati velike skupine Vlaha na Hrvatsku i Slavonsku krajinu. Pritom su Vlahe na Hrvatsku krajinu pozivali i lokalni plemići, npr. Zrinski i Frankopani, a na Slavonsku su krajinu najvećim dijelom naseljavani na poziv krajiških zapovjednika koje se plaćalo iz Graza. Sporadičnoga je preseljavanja, naravno, bilo i prije, ali je zamah zamjetan tek od kraja 1580-ih.²⁶

Kao treća mjera, 1578. preustrojene su kapetanije na Hrvatskoj krajini, ustrojeno je 5 kapetanija (dodana je Slunjska) i bitno je promijenjen odnos plaćene utvrđene vojske i plaćene vojske raspršene po terenu. Potonja skupina, koja je činila i preko trećine ukupne plaćene vojske, znatno je smanjena. Većina plaćene vojske uredno je razmještena po utvrdama, čime je stavljena pod jaču kontrolu krajiških zapovjednika, morala je urednije služiti i nije više mogla biti u dotadašnjoj mjeri korištena za potrebe raznih lokalnih plemića koji su joj zapovijedali. Velik dio te plaćene terenske vojske činili su uskoci, koji su uvijek mogli prouzročiti nered, pa je stoga i osnovana nova "uskočka" kapetanija i imenovan uskočki kapetan nad tri utvrde. Budući da se i uskoke moralo smjestiti u utvrde, odabrane su tri u slunjskom kraju, u kojem su uskoci tradicionalno obitavali. Ta su rješenja, iako ponekad privremena, bila rezultat uvođenja reda i kontrole od strane Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu među krajišku plaćenu vojsku i lokalne plemiće na krajiškoj plaći.²⁷

Na kraju, osmansko napredovanje na razmatranom području 1570-ih i 1580-ih velikim je dijelom rezultat snažnih nastojanja i osobnih ambicija Ferhat-bega Sokolovića.²⁸ Od pada Budima glavnina je osmanske vojske prema Beču jurišala preko ugarskoga, a ne hrvatskoga prostora. Uпитno je bi li se opisani reformirani sustav Hrvatske krajine mogao oduprijeti većoj osmanskoj kampanji, ali svakako je bio

²⁵ Milan KRUHEK, *Graditeljska baština karlovačkog Pokuplja* (Karlovac: Matica hrvatska, 1993); Radoslav LOPAŠIĆ, *Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice* (Karlovac: Matica hrvatska, 1993).

²⁶ Na Slavonskoj krajini to rezultira naseljavanjem desetina tisuća ljudi i donošenjem *Statuta Valachorum* 1530. godine.

²⁷ Više u: ŠTEFANEC, *Država ili ne*, 400-403.

²⁸ Elma KORIĆ, "Uloga Ferhad-bega Sokolovića u utvrđivanju granica između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike nakon završetka Kiparskog rata 1573. godine", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 33 (2012), 133-144.

dostatan za ratovanje nižega intenziteta koje se tijekom idućih desetljeća odvijalo na tom području.

Zaključno, podaci koje donose izvještaji o stanju osmanske vojske u ovom su članku poslužili za komparativnu analizu osmanskih i kršćanskih vojnih potencijala i strategija. Osmanisti ih mogu iskoristiti za još detaljniju rekonstrukciju vojnih snaga osmanskoga krajišta, posebno uz simultano korištenje samih osmanskih izvora.²⁹ Također, hrvatskoj historiografiji još uvijek predstoji posao rekonstrukcije krajiških elita na kršćanskoj i osmanskoj strani. Prvi veći popis zapovjednika na Hrvatskoj, Slavonskoj i Banskoj krajini napravio je još Radoslav Lopašić i to je do danas ostao dobar predložak.³⁰ Zbog spomenutih potreba, kao dodatak članku donosim cjelovit transkript dokumenata uz nadu da će osmanisti izvor iskoristiti za istraživanje i rekonstrukciju elita osmanskoga krajišta,³¹ za koje osobno nisam dovoljno specijalizirana.

²⁹ Ističem studiju o krajiškom sustavu tzv. Turske Hrvatske: Nenad MOAČANIN, *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791. Preispitivanja* (Zagreb: Matica hrvatska, 1999), zatim novije radove Hatice ORUÇ: "The Bosnian Sanjak and Its Administrative Units in the 15th Century", *OTAM* 18 (2005 [2006]), 249-271 te "1528/30 Tarihi Tahrir Defterine Göre Bosna Sancağında Mustahfiz Timârları", u: Ekrem Čaušević – Vjeran Kursar – Nenad Močanin (ur.), *Ottoman Studies in Transformation. Papers from CIEPO 18* (Zagreb – Berlin: LIT Verlag, 2010), 743-761 itd., koji daju nove podatke o timarima posadnika tvrđava u Bosni prema raznim defterima te donose pregled edicija relevantnih izvora i radova koje su o Bosanskom sandžaku/pašaluku u razmatranom razdoblju objavili Ahmed Aličić, Hazim Šabanović, Nikolai Todorov i drugi. Strukturu vojske u osmanskim ejaletima na ugarskom prostoru u 16. i 17. stoljeću iznimno je dobro u novije vrijeme istražila Hegy: Klára HEGY, "The Ottoman Network of Fortresses in Hungary", u: Dávid – Fodor (ur.), *Ottomans, Hungarians*, 163-193; Klára HEGY, *A török hódoltság várjai és várkatonasága 1-3* (Budapest: História, 2007). Recentnu analizu brojnosti i vrsta utvrđnih posada Kliškog i Krčkog sandžaka 1616. i 1643. vidi u: Kornelija JURIN-STARČEVIĆ, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, doktorski rad (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012). Vidi i Aladin HUSIĆ, *Kadiluk Brod od nastanka do kraja 16. stoljeća*, doktorski rad (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010).

³⁰ Vidi Radoslav LOPAŠIĆ, "Zapovjednici vojske u obrani Krajine hrvatske proti turskoj sili pod kraljevi iz kuće Habsburške do god. 1750.", u: Radoslav Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine 3* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1889), 464-473. Vidi i rekonstrukciju zapovjednika na prostoru krajina i utvrda od Jadrana do Transilvanije: Géza PÁLLFY, "Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16-17. században", *Történelmi szemle* 2 (1997), 257-287. S osmanske strane vidi, primjerice, popis beglerbegova u Budimskom pašaluku u dodatku knjige: Sándor TAKÁTS, "Eyaletin kuruluşundan Budin'in elden çiktiği tarihe kadar gelen ve giden beylerbeylerin listesi", u: *Macaristan Türk âleminden çizgiler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011). Od koristi je i Safvet BAŠAGIĆ, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini* (Zagreb: Matica hrvatska, 1931).

³¹ Dobar je primjer istraživanje Nedima Zahirovića o obitelji Memibegović: Nedim ZAHIROVIĆ, "A Memibégovicsok Magyarországon, Szlavóniában és Horvátországbán a 17. század első felében", *Korall* 48 (2012), 121-132, 198.

Dodatak

Transkript izvještaja Hansa von Auersperga nadvojvodi Ernestu o stanju osmanske vojske spram Hrvatske krajine iz lipnja/srpnja 1577. godine (pismo i dva popisa)³²

Signatura: Beč, Kriegsarchiv, Alte Feldakten, 1577-7-1

Dem durchlechtigsten Fürsten vnnd herrn herrn Ernsten Erzherzogen zu Österreich, Herzogen zu Burgundi, Steyer, Khärndten, Crain vnnd wierttemberg Grauen zu Tiroll vnnd Gorz etc. Meinem Genädigisten Herrn

Cito, Cito, Cito, Citissime.

Wienn

Durchlechtigster Erzherzog, Genedigister Fursst vnnd herr, Eurer Fur: Durht: etc. seind mein vndtherthainigiste diennst mit phlichtigen Treuen Iederzeit zuuor. Auff daß Eurer Furh: Durht: etc. Ich, über derselben an mich vnlanngst hieuoer Ergannngen gnedigisten Beuelich vor etlichen tagen ein beyleuffige Auffzaichnuß denen diser gränizen nachst ligunden Türkischen Heüser, Wieuill In Ir Ieglichem Türken zu Roß vnnd fuess gehalten werden, Item Wie Sy Haissen, von Seisennberg auß mitlerweil gehorsambt Vberschikht, Neben disem angehefften vnndterthanigisten Erbietten. Weill mir so eilundts der sachen gründtliche Erkhundigung einzuziehen nit woll möglich, daß Ich desselben In haltunder Vleissigister Nachforschung, Zu eisster diser meiner Erraichung Stanitschnickh nochmals gewissere Aigenschafft hinaus befürdern wollte. Demnach zu gehorsamister Volziehung desselben, haben Euer Fur: dur: Obangedeütter sachen mein ferrers gehorsamiste Auffzaichnuss, souil vber mein selbs wissennhait, zuerfrag[en] möglich gewesst gnedigist zuempfachen vnnd sich darauß allerdings weitleüffiger Zuersehen. Des Eurer Fur: durht etc. Ich hiemit, Weill es Eeunder nit beschehen mügen, vnndterthainigist anzufügen nit erlassen sollen. Derselben mich daneben gehorsamistes Vleiß beuelhen wollen. Datum In eill Stanitschnekh den 6. Iuly Im 1577[ten] Iar.

Eurer Fur: durht etc. Vnd[er]thainigister gehors: Dienner H[ans] von Auersp[erg]

Signatura: Beč, Kriegsarchiv, Alte Feldakten, 1577-7-ad1-Litt: a

³² Pri prijepisu su doslovno prepisani svi znakovi, bez obzira na nedosljednosti šesnaestostoljetnoga načina pisanja, osim kada se pri pisanju slova *h, z, v, f* ili *w* nije moglo zaključiti radi li se o velikom ili malom slovu. U tim su slučajevima slova prepisana poštujući današnji pravopis. Također, pisar nije radio jasnu razliku između zareza, točke i točki koje se prema tadašnjim običajima stavljalo ispred i iza broja. Stoga sam u spornim slučajevima poštovala logiku današnjega pravopisa. Ni jedna spomenuta intervencija ne zadire u semantičku razinu teksta. Tekst koji je u izvorniku istaknut i pisan (polu)frakturom u prijepisu je podebljan. Kratice su razriješene u uglatim zagradama.

Beyleuffige Verzaichnuß deren Türkhisch[en] ortt: vnnd Graniz heüser, so vor vnd zu nächst gegen disen Crabbatisch[en] Confinen Rainennd, Auch deren haubt Vnd Beuelichsleüt Nāmen Hier Innen

Erstlichen Zu Krupp. Hellt man beg 300 Pfordten vnnd Seind haubtleüth vber dieselben **Mustaff Aga**. Der Annder Hassan Aga der dritt **Memat Aga**, den Vierdten weiß Ich nit. Fueßuolkh ist bey vier hundert Manen. Hauptman darüber ist der Wechram Aga, der Annder ist auch nit wissundt.

Zu wuschin hellt man funffzig Pfordt. Vber dieselben ist Hauptman **Mustaff Aga**. Fueßuolkh 130. Ire haubtleüt **Solyman Aga Kasaper Aga**, der dritt haist **Ehenaga**.

Zasin hallt 50 Pfordt vber dieselben ist haubtman **Mustaff Aga**. Fueßuolkh 130. Vber dieselben seind haubtleüth **Wndakh Aga Szäffer Aga** der dritt **Veli Aga**.

Zu Kosstanieuiz hellt man beg 400 Pfärten Ire Haubtleüt seind **Mem Aga Allá Aga Schäbän Aga** vnnd **Ossman Aga**. Fueßuolkh 200. Vber dieselben ist haubtman **Māmaga**. Mehr 50 Martholossen, deren haubtm[an] ist **Ossman Aga**.

Zu Nouigrad ist haubtman der **Velichtän Aga**. Wieuil man aber Reitter vnd fueßuolkh helt khan man auf dißmall nit Aigentlich wissen. Aber Vnngeferlich

In die 200 Reütter vnd souil fueßuolkh, ehe mehr alls wenig[er]. Sonnst ists alda herumb mit Türkhen Vnd **Wallach[en]** ein wolbesetzte Gegenndt.

Kamengräd vnnd **Serb** ist numehr Tieff in Irem Vollen Lanndt, mit Türk[en] vnd Wallachen sehr wol besetzt alda mehr Reütter vnd fueßknecht die Vnbesoldt als besoldt sein

Zu Vduingn Seind drei Hundert Pfärdt, vnd ist Hauptman der Waräkouitsch vber 50. **All Aga** Vber 100. Werdäritsch hässän Aga vber 50, vnd **Memet Aga** vber 100. Fueßuolkh vber 500 Mann. Derselben Haubtleüt **Malkotsch harumbassa** vber 100. Māmet Aga vber 100. Tschuuan Aga vber 200. Die Vbrigen 100 Aber sein vnbesoldt.

Wuinitz hellt 100 Pfärdt vber dieselben seind haubtleüth **Maukouitsch Aga** Vnd d[er] Ander **Alli Aga** Fueßknecht 100. Deren Hauptman **Mahatmet aga, Häder Aga, Imbrahim Aga**.

Zu Waritscheuitsch hellt man 70 Pfärt. D[er]selben haubtman **Imbrahim Aga**. Fueßuolkh 100. Haubtleüt **Hassan Aga, Hassän Harumbassa**.

Ossterwiz hellt man 60 Pfardt. Vber dieselben ist Hauptman **Imbrahim Aga**. Fueßuolkh 150. Hauptman **Memat Aga** vber 50. **Harasslan aga** vber 50, vnd **Solyma[n] Aga** vber 50.

Zu Vranogrätsch 60 Pfardt. Hauptma[n] **Mustaff Aga** fueßuolkh 150, haubtleüt **Jussaff Aga Schahman aga** d[er] dritt **Mustaf Aga**.

Von Wellai Ist d[er]zeit nichts Mehr Zuwissen. Allein d[a]ß es vil dörffer vnd heüser aldort hat. Auch mit Türkh[en] vnd Wallach[en] sehr woll besezt.

Vnnd wol dann diser Orten Inndert mehrers oder noch Aigenndtlichers Zuerkhundig[en] sein möchte. Dessen Volziehung solle In gar wenig tagen volg[en].

Signatura: Beč, Kriegsarchiv, Alte Feldakten, AFA-1577-7-ad1-Litt: b

Verzeichnuß

Verzeichnuß deren Turkhischen Besazung Orttheuser zu der Crabbatischen gränizen nachstgelegen, wer Haut vnnd Beuelchsleüt alda sein Auch In wieuilter Anzall die gemainen dienst leutt zu Roß vnnd Fueß allenthalben gehalten werden, Anfahennndt Vom Mör, biß an d[a]ß wasser die Sau genannt.

Erstlichen In dem haubtfleken **Vduin**. Ist Obersster haubtman alda Chieuanaga.

Reytter Häubtleutt seind drey All Aga Khardasseuich, vber 60 Pfardt. Hassan Aga Bardaritsch vber 70 vnnd wie daß geschrai geet, disem wären noch Anndere 100 Pfardt, sider besezung Lykha, vnndtergeben worden. Vnnd Ohsman Aga des Bäräkhouitsch Sun ist vber 50 Pfardt. Fueßknecht Besoldt vnnd vnbesoldt sollen alda sein 300 darzwischen bey die 100 Iänitscharn od[er] Schützen, Darüber der Chieuanaga selbs ist. Malkotsch harumbassa hat Irer 30. Asapaga hat 70 Mehmetaga 70. Die übrigen vnnbesoldten gebrauchen sich kheines besondern haubtmans

Zu Wuinitsch. Ist vber den fleken vnnd daß gannze kriegsuolkh Burggraf Muhamet Aga. Alda sollen 120 Pfardt sein, Vber weliche zwen gebrüed[er] Malkotsch Aga vnnd Allaga. Jeder gleich halben thail. Der Burggraf selbs helt 70 Janitschärn. Imbrahim Aga 50 Martholosen Seind alda 30

Osstrouiz. Ist alda daß haubt MehmetAga Couatscheuitsch. Reitter 30 Ir Hauptman Imbrahim Aga. Fueßknecht 30. Martholossen 30. Deren Hauptman Alli Harumbassa.

Woritscheuitsch. Burggraf Imbrahim Aga. 40 Pfardt, darüber Hauptman Imbrahim aga Voynikouitsch. Fueßknecht Bsoldt vnnd vnbesoldt 150. Ire Hauptleüt Hassan Aga vnnd Hassan Harumbassa:

Vranogrätsch Burggraff ist Iussup Aga. Alda Zu Roß vnnd fueß vngferlich 200 Mann. Ire Heübter seind Schahman Aga, vnnd Mustaff Aga Pillikouich.

Serb vnnd **Vnaz.** Auß diser gannzen Gegennt mugen aussprengen fueßknecht vber 500 Man, vnnd daß lanndt dennoch wol besezt bleiben mag: die haben all ein ainzigen Vayuoden

Bellay gegenndt ebennsfalls. DarInnen Hauptleutt Mehmet [Aga] vnd MuratAga

Souil vnnd biß daher ist alles des Mustaff Beeg aus **Hleuna** gepiett

Was aber die **Mörgranizen** an **Dalmatia** raint, daß ist den Venedigern Zuegehörig. Souil aber Lykha vnnd wie starkh derselben Bsazung sey, dessen haben Ir fr: drht: hieuor gnedigisten gnuugsamben Bericht.

Volgt hernach des Ferhat Beeg auß Bossna Gebiett vnnd Gezierkh seinen Gränizen.

Zu **Krupp** Ist vber den Flekhen vnnd daß ganze Kriegsuolkh Dasdar od[er] Burggraf

Wehram Aga. Hat drabannten oder fueßknecht, so den flekhen Verhüetten 52 P[er]sonen. Pfärdt, seind 60, darüber hauptman Hassan Aga des Solyman Aga Sun. Fueßuolkh, 100 Mann. Martholossen 40. Deren hauptleüt seind neulich gesezt worden, mit Veränderung oder besezung Buschin vnd Zasin, beschechen. Derhalben Ire Namen auch vnbehandt.

Zasin. Ist d[a]ß Haupt oder Burggraff alda Veli Tschehaya. Drabannten oder Torschüzen Im gschloß 40 vndter Im. Pfärdt seind 50, Darüber Deli Mustaff Aga Hauptman, Martholossen 40 vnnnder dem Saffir Aga. Asapen od[er] Fueßkhnecht 40, Ir hauptman Budakaga.

Buschin Ist burggraf Solyman Aga vber 80 Ianitscharen. Pfardt 40 Vndter dem Mustaff Aga. Martholossen 40, Ehenaga Ir hauptman. Asapen 40 Kasafferaga. In disen zwayen Geschlössern hellt man sonst khein anders khriegsuolkh. Allein wan es vonnotten so khumen zu einer besterkh vnnd Siherung gar von Kamengrad 40 Pfardt, deren hauptleüth Mustaffaga Faytouitsch vnnd Wahadur Aga. Ied[er] halbs.

Noui Ist Burggraff Marsha Aga, mit 80 drabanten oder Janitschärn. Reyttter 65, Velehtan Aga ist vber 35 Vellaga aber vber die 30. Vber 30 Asapen ist Mustaffaga.

Item vber 35 Asapen Imbrahim Aga. Martholossen seind 40 vndter dem Mill golloglauiza 40 vndter dem Zuitasshin.

In dem Hauptflecken **Kosstanieuiz** Ist Burggraf oder Haupt Schabanaga, mit 70 od[er] 80 drabanten. Der besoldten Pfärdt alda 70, Ir Haupt Ballaga. Sonnst wären der And[er]n vnbesoldten bey 600 Pfärdten. Vnnd Mügen auß derselben Costanieuizer

Gegenndt wan ein schuß geschiecht, allenthalben one endtplossung des Landts In die 1000 Pfardt auf ein stundt ausspreng[en]. Asapen oder fueßknecht, seind die So auf dem wasser denen flecken Profant vnd anders zue od[er] daruon füren, so auch vast all Roß halten, deren bey 150 deren haubt Memmaga. Martholosen vngferlich 40, darüber ist Ossman Aga.

Dubiza. Burggraff Mustaffaga mit 40 Drabannten. Pfärdt 50. Ir haubtman Mehmed aga. Asapen 50 darüber Memmaga. Dan man dits Iars 10 daruon genumben.

Jessenouaz Burggraf Curtaga, mit 50 Drabanten. Pfardt helt man alda nit. Asapi 50 vndter Hussain Aga. Martolosen 40, vndter Schahbas Aga.

Grädischko Besoldter fueßknecht vnd Reitter alda vnngfärlich 400. Deren Age Namen nit wissenntlich.

Was dan die Gegenndten **Serb, Vnaz, Bellay** vnnd **Luschaz** belanngt, dieselben seind nit ein gränizen zuraitten, dan dieselben all numehr in der Türkhen Vollem Lanndt eingefanngen vnnd Von der gränizen Enndtlegen. Die seind mit Türkhen vnnd Wallach dermassen so statlich Ersetzt vnnd Bewonnt, das auß derselben Ieden gegent In furfallender Nott ein Ansehenlicher Volkhreicher zuezug zu Roß vnnd fueß den Türkhen zu Hilf khommen khann.

Nataša Štefanec

Ottoman military commanders and the structure of the Ottoman and Habsburg military forces on the Croatian Military Border (on the basis of spy reports from 1570s)

Summary

The article analyses selected reports from the second half of the 16th century on the state of the Ottoman military forces facing the Croatian Military Border. Reports were usually written by Habsburg military commanders on the basis of spy reports and various intelligences. Reports analyzed in this article are rather precise and detailed. They were commissioned by the Court War Council in order to provide data on how to reform and restructure Habsburg military potentials on the Croatian Border. An insight into the Ottoman forces clearly suggests that Habsburg forces were flawed and insufficient in many aspects such as the number of paid infantry and cavalry, the number of unpaid military and the number and condition of functional fortresses. Habsburg reforms that followed attempted to bring more balance into military affairs in the region. In addition to raw figures, reports brought data on the dispersion and usage of Ottoman forces as well as rather comprehensive lists of Ottoman military commanders by name and/or surname. Sometimes they even provided information on their family relations or their background which makes them highly usable in research of Ottoman military and social elites that resided opposite the Croatian Border. In order to facilitate the usage and comparison of data, spy reports are translated from German into Croatian and information are systematized in tables. Transcript of analyzed reports from Gothic into Latin script is attached in the appendix.

Key words: Military Border, espionage, the 16th century, Ottoman military forces, Ottoman military commanders, Ottoman fortresses, Habsburg military forces